

II. SOKRATOVSKÁ FILOSOFIE

Z knihy: *Přehledné dějiny filosofie*, Harald Höffding – Josef Král, nakladatel František Strnad, 1941

Obsah

Sofisté	2
Protagoras z Abdery	2
Gorgias z Leontin	2
Prodikos z Keu	3
Anonymu lamblichí.....	3
Hippias z Elidy	3
Pozdější sofisté	3
Sokrates	4
Sokratovské školy	6
Škola megarská, Eukleides z Megary	6
Škola elidskoeretrejská.....	6
Škola kynická	6
Škola hedonistická čili kyrénská	8

Sofisté

Vítězství Řeků nad Peršany způsobilo rozkvět Řecka a zejména Athén; Athény staly se na padesát let, od vítězství u Plataj r. 479 do smrti Perikleovy 428, za vedení Perikleova hlavou a sídlem politické jednoty řecké (spolku délského), koloniální moci řecké a vzkvétající kultury řecké (poesie a dramatu, výtvarných umění, architektury a filosofie). Nejvíce vábil občany politický život. Demokratizoval se ve smyslu řecké demokracie, která se týkala jen svobodných občanů řeckých, takže nerozhodoval tolik rodový původ jako spíše osobní znalosti a vystoupení. Tím ukázala se citelnou potřeba znalosti občanského a politického života, potřeba znalosti podmínek úspěchu jednotlivců, a to podmínek jak duševních vůbec, tak mravních zvláště. Z nich na prvním místě bylo umění řečnické, obratnost v diskusi a umění působit tím na spoluobčany. Proto obrací se zájem vzdělaného občanstva k problémům politickým, morálním a tedy k člověku a jeho přirozenosti vůbec. Tu vyskytnou se muži, kteří vyhovují těmto změněným potřebám a vzdělávají, chodíce město od města, občany v politických věcech a řečnictví a ukazují, jak lze mínění své s úspěchem dokázat a mínění druhých rozebrat a vyvrátit čili vyučují rétorice, dialektice a eristice (umění přit se, hádat se), mužové vzdělaní, kočující „poloprofesoři, položurnalisté“ (Gomperz), zvaní sofisté. Sofoi nebo sofistai znamenalo původně pouze moudré, vzdělané muže a teprve později jak z praxe, zvláště některých, tak z kritiky jejich odpůrců, zvláště Platonovy, nebo z parodie, jako Aristofanovy, dostal tento název přízvuk hanlivý. Způsobila to především okolnost nezvyklá u Řeků, kteří pociťovali odpor k výdělečné činnosti, že tito učitelé brali za své vyučování nebo přednášky plat, kdežto většinou filosofové jak dřívější, tak pozdější ve školách filosofických vzdělávali ve své filosofii své žáky jen v zájmu svého učení, ale nikoli za plat. Nebylo jistě ani bez vlivu také to, že nebyli většinou občany athénskými.

Protagoras z Abdery

Jejich řadu zahajuje **Protagoras** z Abdery (asi 480-410), který učil rétorice v mnoha řeckých městech a také v Athénách, kde měl i vliv na Periklea. Byv však obžalován pro své názory o bozích, že nemůže o nich vědět nic spolehlivého, zvláště pro temnost předmětu a krátkost života (spis *O bozích*), prchal do Sicílie a cestou utonul. Nejznámější jeho věta, že člověk jest měrou všech věcí, jsooucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou, vyslovuje krajní subjektivismus (individualismus). Člověkem je míněn jednotlivec, a nikoli člověk vůbec, rod lidský, jak vykládají např. Laas a Gomperz. To dosvědčuje jiný výrok, že „jak se co každému zdá, takové jest“. Není tudíž objektivní a obecně platné pravdy a každou větu lze stejně dobrými důvody dokázat i vyvrátit. Svůj subjektivismus nepřenáší zcela důsledně na oblast eticko-politickou, třebaže konstatuje, že není jednotných pravidel o právu a nepravu a kde se často spíše zdržuje úsudku.

Gorgias z Leontin

Tento subjektivismus dovedl v nejkrajnější skepsi, ba až v pravý nihilismus, **Gorgias** z Leontin na Sicílii (480-380). Proti Protagorovi, který tvrdil, že každé mínění je pravdivé, dokazuje, že každé je nepravdivé. Gorgias dokazuje zenonskou dialektikou, že nic neexistuje, kdyby něco existovalo, že by to člověk nemohl poznat, a kdyby to i poznal, že by to nemohl sdělit jiným. Jistě se v tom uplatnila tehdejší obliba v paradoxech nebo to měla být ukázka sofistické dialektiky nebo parodie na eleatské učení o jsoucnu. Gorgias vůbec slyšel jako skvělý řečník, jak ukázal r. 427 přišed jako vyslanec leontinský do Athén prosit o pomoc proti Syrakúským. V mládí se zabýval jako žák Empedokleův fyzikou a zvláště optikou.

Prodikos z Keu

Mladší jejich vrstevník **Prodikos** z Keu vykládá náboženství užitečností. Staří zbožňovali vše, co jen přinášelo užitek: slunce, měsíc, řeky, kameny, chléb jako Demeter, víno jako Dionýsa, vodu jako Poseidona, oheň jako Hefaista atd. Hlásí se u něho také silně pesimistická nálada životní, neboť smrt považuje za žádoucí, aby se uniklo strastem života. Od ostatních sofistů se lišil zvláště svým moralizováním. Z jeho morálních přednášek proslula chrie *Herakles na rozcestí*, přejetá Xenofontem.

Anonymu Iamblichu

Také tzv. **Anonymu Iamblichu** z druhé poloviny V. st. se přičítá ethickopolitický traktát ušlechtilé moralisující tendence. Proti tomu tzv. *Dissoi logoi* (Dialexeis — Dvojí řeči), výtah přednášek sofistů žijícího kolem r. 400 př. Kr., stojí na stanovisku protagorovského relativismu, dovozující, že nemoc je špatná pro nemocného, ale dobrá pro lékaře, marnotratnost špatná pro toho, kdo utrácí, ale dobrá pro ty, jimž dává atd.

Hippias z Elidy

Více jako polyhistor než jako filosof proslul svými znalostmi matematiky, astronomie, gramatiky, musiky, archeologie **Hippias z Elidy**. Rozlišuje zřejměji mezi přirozeností (*fysei*) a zákonem, ustanovením (*nomó, thesei*), mezi tím, co platí od přirozenosti a co je pomíjejícího ustanovení lidí, a anticipuje Rousseauův názor o přírodě, pokládá pozitivní právo vzniklé konvencí za tyрана, který jej nutí k jednání proti přírodě.

Pozdější sofisté

Pozdější sofisté různě obměňovali pojetí zákona přirozeného i stanoveného, shodující se většinou v tom, že zákon je vytvořen ve prospěch slabochů, ale silný člověk ho neuznává, jemu je jediným zákonem přirozenost, příroda, tj. ukájení jeho pudů a žádostí. Tím přešli zcela k etickému subjektivismu a relativismu. V některých požadavcích, jež v tomto subjektivismu vyvodili proti současnému sociálnímu zřízení, došli až stanoviska obecně lidského, o něž teprve pozdější věky zápasily, jako žádá-li **Alkidamas** odstranění otroctví, protože bůh stvořil všechny lidi svobodné a příroda neučinila nikoho otrokem, nebo **Lykofron**, aby byly odstraněny výsady šlechtické. **Thrasymachos** ztotožňuje právo s výsadou vládců, **Faleas Chalkedonský** hlásá komunismus majetku, blízký v tom sofistům politik **Kritias**, jsoucí v čele 30 oligarchů, učí jako, později stoupenci přirozeného náboženství a osvícenští filosofové, že náboženství vymysleli chytří státníci, aby lidé ani potají, kdy nejsou hlídání, nepáchali zločinů.

Tak sofisté obrátili filosofické uvažování od kosmu a jeho záhad k člověku a jeho světu. V teorii poznání dospěli k subjektivismu (relativismu) a skepsi, v etice k relativismu a stejně jako v politice k cynismu a bezzávadovosti, v logice k dialektice a eristice, tvrdíce, že o téže otázce mravní možno hájit dvojí protivnou thési. Ovšem zároveň vnesli do duchověd pojmovou dvojici přirozenosti (přírody) a zákona, konvence. Ve svých individualistických (relativistických) závěrech vyslovili pravdy obecně platné a přispěli tak k mravnímu pokroku. Pocházejíce z různých měst řeckých, dovedli se totiž spíše povznést nad mravní názory a zvyky jednotlivých krajů. Dále vytvořili kasuistiku, šířili vzdělání a pomáhali klást základy rétoriky, gramatiky a též pedagogiky. Jako humanisté jsou přechodem k soustavné klasické filosofii.

Řekové se na ně přes služby, jež jim prokázali, dívali záhy poněkud křivě, zrakem Platona, který je ve svých dialozích karikoval, ale jejich hlavní učení podával správně, a Aristofanovým. Teprve v nové

době Grote vida jejich příbuznost s utilitární filosofií anglickou, začal je rehabilitovat a též Hegel, Gomperz, a zvláště pragmatisté se k nim hlásí pro jejich filosofii úspěchu jako ke svým předchůdcům.

Sokrates

V témž prostředí a za týchž podmínek jako sofisté vyvíjela se jednak ve směru jejich filosofování, jednak proti němu filosofie jedné z největších osobností lidstva, Sokrata. Sokrates (469-399), syn sochaře Sofroniska a porodní báby Fainarety, začal také jako sochař, ale záhy věnoval se, jak věřil, na podnět boží, když totiž věštitelna delfská prohlásila na dotaz jeho přítele Chairefonta, že nikdo není moudřejší než Sokrates, tomu, co považoval za své vlastní poslání: vést své spoluobčany k pravé moudrosti a dobrému životu, nestaraje se o hmotné věci tohoto světa a podle tradice ne zcela věrohodné ani o ženu (Xantippe) a syny. Dostalo se mu vzdělání jako většině athénských občanů, poslouchal prý také Anaxagoru nebo jeho žáka Archelaa a některé přednášky sofistů, ale ve skutečnosti byl samouk, samostatný a původní myslitel, vytvořiv sám svou metodu filosofování. Jako sofisté obrátil svou pozornost od přírody a kosmu k člověku a jeho světu (od krajín a stromů nemůže se prý ničemu naučit), čili podle známých slov Ciceronových „první svedl filosofii z nebe a usadil ji v městech a také do domů ji zavedl a přinutil ji badat o životě a mravech a o dobru i zlu". Vyhledával lidi, kdekoli je mohl pospolu najít: na tržišti a ulicích, v dílnách a tělocvičnách, ve schůzích i hostinách, všude zapřádaje rozhovor o nejnámějších zkušenostech denního života. Působil na lidi takřka kouzelně velkým bohatstvím moudrosti v nitru, ač zevnějškem ne nepodoben silenům neb satyrům, holohlavý, tupého a ohrnutého nosu a nedbalý svého ústroje, chodil bos, a tak udivoval tento jemný a vtipný společník neobvyklým (*atopon*) rozporem mezi nitrem a zevnějškem harmonické Atheňany. Obměnil, pomáhaje myšlenkám na svět, umění své matky, odtud název dialektiky, již zdokonalil, *maieutiké*, a dialogickou formu povznesl na vlastní nástroj filosofického poučování, sám nejednou prostáváje dlouho, ba až den i noc, jako u Poteidaie, zahloubán ve své myšlenky a odcizen tou dobou všemu jinému dění ve svém okolí. V rozhovoru, jež arci sám řídil, obracel se ke svým spolubesedníkům jako majícím vědění, jež on hledal, aby je pak usvědčil, že ani oni ho nemají — v tom spočívala jeho ironie — kdežto on sám aspoň věděl, že nic neví. Ale toto nevědění nevedlo ho ke skepsi, nýbrž k dalšímu úsilí hledat poznání, jež i každému ukládal, jako ono Poznej sebe sám a sám prováděl, zkoumaje především podmínky vědění. Lze tedy ve smyslu širším, než byl pozdější kantovský, mluvit o Sokratově kriticizmu proti dogmatickému a skeptickému postoji k poznání.

Proti subjektivismu a relativismu sofistů staví objektivní poznání, ve kterém se lidé mohou shodnout, neboť můžeme znát, co která věc jest, tedy poznat podstatu věci, její obecnost a stanovit její pojem. To činí řečmi návodnými (*logoi epaktikoi*), indukci a definicí. Sokrates vyptává se spoluhlavčího, co rozumí přátelstvím, statečností, malířstvím a p., a když tento podá běžnou nebo první definici, která mu napadne, dokazuje na konkrétním případě její nesprávnost a opraví ji, nebo i dalšími rozbory jiných konkrétních ukázek statečnosti dochází výměru, jež považuje za správný. Při tom užívá hojně závěrů z analogie a jeho metoda nabývá formy dokazovací. Indukce v tomto smyslu a definice jsou nejen podstatné části jeho metody, nýbrž i jeho trvalým příspěvkem k logice vůbec a zejména k jejímu učení o pojmu.

Této své metody užil především o otázkách mravních, o právu a politice, aniž zde vypracoval snad soustavu mravní, spíše opět ukázal cestu mravnímu usuzování a osvětlil některé principy. Jako pro typického Řeka má i pro Sokrata lidský život svým cílem blaženost. Blaženost spočívá však ve ctnosti a tato ve správném vědění, v moudrosti. Jako obecné vědění o dobru může být ctnost jedna, jednotlivé

ctnosti jsou speciální vědění o dobru, např. statečnost jest správné ocenění zdánlivého zla jako nemoc a smrt. Proto jest nutno znát pojem a podstatu jednotlivých ctností a vlastností lidských, neboť pak můžeme z něho odvozovat pevné zásady mravní, jako ten, kdo zná pojem a podstatu vojevůdce, může z nich vyvodit obecně platné věty o jeho povinnostech. Kdo zná, co jest ctnost, nemůže jednat proti ní, tak jest jí nadšen, a stačí tudíž správné poznání k dobrému jednání. Z jeho etického intelektualismu vyplývá pak závěr o učitelnosti ctnosti. Ale dobro není jenom krásné, nýbrž zároveň i užitečné, a proto nikdo nemůže vědomě hřešit, tj. jednat proti ctnosti, neboť by jednal proti svému prospěchu, a ježto pravý zájem jednotlivcův se shoduje se zájmem ostatních, i proti prospěchu, užitečnu vůbec. Mimo to jsou známy některé jeho mravní zásady, jako lépe jest křivdu trpět než páchat a postoje jako úcta k rodinnému životu a ženě a k hmotné práci, lišící se od názorů průměrného Athéňana. Teprve etika Sokratova ukazuje plný význam správného poznání sebe sama i poznání vůbec. Proti libovůli a konvenci sofistů klade možnost objektivního poznání a přirozenost.

O ostatních jeho názorech mnoho nevíme, aspoň ne určitého, neboť sám nepsal a nemáme ani jediný plně ověřený výrok z jeho úst. Za to, co o něm víme, děkujeme především Platonovi, který zejména v Apologii a tak zvaných sokratovských dialozích¹, ale i ve Faidonu a Protagorovi a jinde zachytil jak jeho názory, tak i postup, jinde vkládaje Sokratovi vesměs svoje názory, dále Xenofontovým Pamětem a Symposiu, ač jeho líčení nepokládáme již za historicky věrné a za filosoficky výstižné, neboť jeho pojetí etiky je zabarveno spíše kynicky pod vlivem Antisthenovým, pak charakteristice Aristotelově a konečně též satíře Aristofanově v Oblakách. Proti Anaxagorovi vyzdvihl daleko více účelné uspořádání světa, a to se zřením k člověku, jež jest dílem božského rozumu, jež vládne vesmíru a jehož částí jest i náš rozum. O nesmrtelnosti duše se nevyjadřuje určitě. V názoru na bohy a jejich význam uznává i lidové pojetí, arci zušlechtěné a připouští i věšectví, ač někdy se snad i povznáší k domněnce jednoho boha. Za cosi božského prohlašoval i vnitřní hlas (*daimonion, eusémeion*), jež jej varoval před jednáním, které se později ukázalo škodlivým, špatným, nikoli před jednáním, které se osvědčilo, jako ho nevaroval před tím, aby šel na soud. Daimonion bývá většinou vykládáno jako vnitřní hlas, svědomí, hlas rozumu, nebo někteří podržují výklad Sokratův, po případě tu vykládajíce onen hlas jako halucinaci neb poruchu vnímání.

To bylo také jednou záminkou k žalobě, již podali proti němu bohatý jirchář Anytos, nevalný básník Meletos (nebo jeho syn) a demagog Lykon: „*Sokrates je vinen tím, že nevěří v bohy, ve které věří stát, a zavádí jiná božstva nová; je vinen i tím, že kazí mládež*“, k žalobě, která ho zahrnovala mezi sofisty, přehlížejíc jeho úsilí o pevné odůvodnění pravdy a mravnosti. A tak byl odsouzen muž, jež Platon prohlásil za „*nejlepšího, nejrozumnějšího a nejspravedlivějšího*“ z lidí té doby a Xenofon za nejlepšího a nejšťastnějšího, muž vzácné čistoty mravů, zbožnosti a lidumilnosti, sebeovládání v požitku i strádání (ač původně byl povahy prudké, zlostné), jehož život plynul na očích celému městu. Sokrates, který jako občan plnil vždy poctivě své povinnosti, účastně se tří válečných tažení a bojuje statečně a r. 406 jako předseda prytanů zastává se neohroženě vojevůdců v bitvě u Arginus proti teroru lidu, neužil příležitosti k útěku, kterou mu chtěl opatřit Kriton, nýbrž volil raději strpět křivdu, a podrobiv se zákonům vlasti, vypil v klidu opravdu filosofickém číši smrtícího bolehlavu.²

¹ (viz III. Klasické soustavy - Platon)

² O osobnosti Sokratově čti zvláště pěkné vylíčení Fr. Novotného v Řeckých filosofech a mysticích, 1926.

Sokratovské školy

Sokrates shromažďoval kolem sebe hojně oddaných posluchačů, zvláště z mládeže. Některé poutala především jeho osobnost po mravní stránce, a ti přijímali jeho názory beze změny, a pokud byli literárně činní, také je zachovali. Tak především **Xenofon** (kolem 440-360 neb dokonce 350), historik a vojevůdce, v Pamětech (*Apomnemonematech*), Apologii Sokratově, Hostině, ale pronikají i jinými jeho spisy jako Kyrupaidií (Výchovou Kyrovou), spisem Oikonomikos aj. **Aischines** ze Sfettu zachytil ve svých téměř úplně ztracených půvabných dialozích zvláště věrné mravní osobnost (*ethos*) Sokratovu. Z politiků patřil také k jeho žákům **Kritias** a horoval pro něho vrtkavý **Alkibiades**, jemuž Sokrates zachránil život v bitvě u Poteidaie, řečník **Isokrates** (436-338) a z prostých občanů švec **Simon**, který v třiceti třech „Ševcovských dialozích“ zachytil prý mistrovsky rozhovory, ačli není celá jeho osoba vybájena.

Vlastními sokratovci (sokratiky) míní se oni jeho posluchači, kteří dále rozvíjeli Sokratovo učení ať v jeho jednotlivých částech, jako logiku nebo etiku, ať v jeho celku, spojující je namnoze s učením dřívějších filosofů. K jednostranným čili nedokonalým sokratovcům náleží škola megarská, elidskoeretrejská, kyrénská čili hedonistická a kynická. Sokratovo myšlení celé s dřívější filosofií sloučil v první úplnou samostatnou soustavu filosofickou Platon.

Škola megarská, Eukleides z Megary

Eukleides z Megary (rozdílný od matematika Eukleida, žijícího v Alexandrii kolem r. 300 př. Kr.) byl z nejstarších žáků Sokratových a pobýval u něho v Athénách, i když jeho rodné město zakázalo svým občanům pod trestem smrti pobyt v zneprátelených Athénách. Byl také při jeho smrti a hostil pak u sebe v Megaře Platona s jinými ještě žáky. Prošel dříve eleatskou filosofií, spojil s jejím učením o jednom neměnném jsoucnu také sokratovské učení o ctnosti jako jediném dobru, uče, že jediné jsoucno jest dobro, které jest jedno, a jedna ctnost jako poznání tohoto dobra, ať ji nazýváme vědění (*frónésis*), bůh nebo rozum nebo jinak. Proti námitce rozmanitosti jsoucen obhajoval své učení zejména metodou nepřímého důkazu, již převzal také ze školy eleatské, a zahájil tak rozvoj umění dialektického čili eristického ve své škole, jež byla proto nazývána také dialektickou čili eristickou. Kvetlo zejména u jeho následovníků, kteří vymýšleli logické hříčky a chytačky jako **Eubulides z Miletu** (Lež: Lžeš, když jsi lhář a pravíš-li, že lžeš, či mluvíš pravdu? Roháč: Co jsi ztratil, máš máš tedy ... Sorites (hromada písku a jedno zrnko, holohlavý) nebo **Alexinos** „nejsvárlivější“, jemuž přezdívali Elenxinos, **Diodoros Kronos** (zemřel 307), dokazující nemožnost pohybu, a **Stilpon z Megary** (učil spolu také s Kratetem v Athénách kolem 330 stoika Zenona) přijímaje též učení i mravní vážnost kynickou. Obliba takovýchto logických chytaček byla v Řecku veliká, takže prý o Lháři samotném napsal Theofrastos tři, Chrysispos dokonce dvanáct knih a Filetas z Kou se uvažováním o tom utrápil až k smrti.

Škola elidskoeretrejská

Podobným způsobem bystřila rozum i škola elidskoeretrejská, kterou založil v rodné Elidě miláček Sokratův, krasavec **Faidona** kterou politik **Menedemos** (zemřel kolem 278) a **Asklepiades** přenesli do Evé vlasti Eretrie na Euboi.

Škola kynická

Daleko významnější než tyto ukázala se škola kynická, již založil **Antisthenes** (440 — asi po r. 366) v Athénách uče v gymnasiu Kynosarges, po němž a snad po „psím“ způsobu života pojmenována. Žák Gorgiův a sám rétor a učitel rétoriky stal se v pokročilém věku žákem Sokratovým, který se mu stal

vzorem pro svůj život a svou osobnost Antisthenes, muž neobyčejné síly vůle, vystupňoval ještě prostý život svého mistra a vypěstoval jej v kynický sloh života, zanedbávající veškeru kulturu zevnějška i rozumu i chování. Jím začíná řada kyniků jako potulných mudrců (bosáků) v rozedraném šatě, s holí v ruce a mošnou na zádech, nepěstěných vlasů a vousů, bez vlastního obydlí (jako u jeho následovníků). Nedbají o vědy a krásná umění. K čemu matematika, když nejedná ani o dobro ani o zlu? Ke ctnosti netřeba ani písma, ani znalosti čtení, toliko skutků. Za jedinou cestu k blaženosti — a v tom byli také Řekové — považuje ctnost, dobro, jež spočívá jen v niterném, duševním životě. Jmění, čest, zdraví, svoboda a p. jsou věci štěstí, náhody a jsou lhostejny. Ze soběstačnosti a niternosti ctnosti plyne mu zásada bezpotřebnosti a tím odvrát od civilizace a kultury a návrat k přirozenosti, primitivnosti, ba ke stavu zvířecímu. Proto stádnost a volnost stavu přírodního klade nad státnost a život rodinný, přírodu nad konvenci. Ctnosti lze se naučit, ale vůlí, cvičením. Jako Sokrates hodnotí též práci, zejména těžkou, a proto si za vzor bere Heraklea. Také lidskost, soucit s trpícími jest jiná změna proti tradiční řecké morálce. Proti tradičnímu polyteismu dospěl k představě jednoho boha, nepodobného něčemu smrtelnému. Jeho uctívání spočívá ve ctnosti. Tak proti Platonu, filosofu aristokratu, stojí Antisthenes, filosof řeckého proletariátu a jeho životního slohu.

Jeho názory dále rozvíjel a kynický způsob života přivedl až do krajnosti **Diogenes ze Sinope** (413-327), který se tím stal představitelem kynismu, ovšem spíše legendární Diogenes, na nějž pověst hromadila jednotlivé rysy kynismu, kdežto skutečný Diogenes byl vážný a asketický. Snad to, že hlásal společenství pohlavní a odmítal všechnu konvenci vůbec a v pohlavním životě zvláště (přirozené akty možno vykonávat i veřejně), což vedlo k hrubostem v jednání i výrazu, dalo slovu cynismus a cynik onen známý význam.

Jestliže kynikové uvedli do řeckého života nová hodnotící měřítko v práci, bezpotřebnosti, prostotě a barbarské neb primitivní přirozenosti, nemohly tyto ideály (mimo práci) být cílem mravního a sociálního vývoje, nýbrž jenom jeho korektivem proti tehdejšímu rozmařilému způsobu života. Četní žáci Diogenovi a starší školy jsou Řekové z okrajů řecké civilizace a z nižších vrstev společnosti. Nebylo jim tudíž tak zatěžko rozejít se s civilizací řeckou. Ale byly i výjimky, jako veselý a vlídný Théban Krates a jeho vznešená choť Hipparchia i s bratrem Metroklem, kteří se vzdali bohatství a s „žertovnými básněmi“ procházeli širým „královstvím mošny“. Tento starověký druh propagace ideí vyhovoval tehdejšímu oceňování výchovy a vzdělávání (*paideia*), kterou pozdější kynikové považovali za svou povinnost jako pozorovatelé, moralisté a lékaři duší.

Dědictví kynismu převezme později Stoa nebo se přeměňuje čím dále tím více ve hnutí populárně etické a literární, užívající jako velmi působivé literární formy „*diatribé*“, kázání a úvah pestrého obsahu a květnatého slohu („filosofie ve vyšívaném plášti“ nazval to **Bion** z Borystheie, mísící kynismus s hedonismem) a ještě později listů podle vzoru Platonova, Epikurova a rétorů. K prvním patří **Menippos** z Gadar (kolem poloviny 3. století př. Kr.) svými Satirami a později **Lukianos**, k druhým **Dion Chrysostomos** (kol 40 — někdy po 100), vzdávající se opět hedonistické příměsi, nebo teatrálně jako Herakles dobrovolně na hranici končící (r. 165 po Kr.) **Peregrinos Proteus**. Tyto formy pomohly kynismu udržet se nejdéle z filosofických škol, ač ke státně uznaným školám nepatřily. Spjoval se pak arci i s novoplatonismem, ba i s křesťanstvím.³

³ V odstavci o kynické škole užil autor svého článku ve sb. *Filosofie doby helenistické*, 1938.

Škola hedonistická čili kyrénská

Nejvíce se oddálila od Sokratovy etiky škola hedonistická čili kyrénská. Její zakladatel **Aristippos** ze severoafrické Kyreny (435-355) byl zprvu žákem Protagorovým a také jako sofist učil za plat v různých městech, zavítav také ke dvoru obou Dionysiů v Syrakusách. Delší dobu pobyl také ve svém rodišti, kde založil školu, k níž patřila jeho dcera **Arete**, první filosofující žena v dějinách řeckého myšlení. Do filosofie svého otce uvedla i svého syna **Aristippa**, jenž proto slul Metrodidaktos. Etika Aristippova obráží zřejmě vlivy i jeho učitelů, i jeho bohatého a bujného rodného města i jeho vlastního života, jehož měnlivé situace tento světák zvládal jako pravý umělec životní. Sensualista jako jeho sofistický učitel přijímal za jisté toliko své dojmy a proto viděl cíl jednání a života v příjemných dojmech. Chápaje dojmy jako pohyb, rozlišoval slast jako pohyb jemný, mírný, strast jako pohyb drsný, prudký a stav bezstrastný jako klid a dovozoval, že blaženost, která je cílem života, spočívá ve slasti jakékoli, je-li pociťována, tedy v přítomné slasti, nikoli v klidu mysli. Z toho lze soudit, že kladl výše slasti tělesné. K volbě slasti je třeba rozvážnosti (*fronésis*), vzdělání, jež učí člověka využít všech příležitostí ke slasti. V této moudrosti a pak v dalším požadavku, společném s kyniky, že člověk má slasti ovládat a nebýt jimi ovládán a zachovat tak vnitřní svobodu, jest patrná doba učení u Sokrata. Veřejných povinností se vzdaloval. Je tedy hédonismus Aristippův (hédoné — slast) nedsílný, egoistický.

Žák Aristippa mladšího, **Theodoros**, zvaný Thrasytatos (nejsmělejší) a Atheos (bezbožec), viděl pramen slasti v rozumové činnosti, v nezávislosti a smělosti myšlení. Obracel tuto odvahu a svobodu myšlení zejména proti náboženství, potíraje nejen lidové náboženství, nýbrž popíraje i jsoucnost boží a byl proto vypovězen z Athén. Ale i v jednotlivých názorech mravních zacházel daleko, prohlašuje i krádež a cizoložství někdy za dovoleny. Je to v divném kontrastu s jeho základním názorem, který považoval za cíl nikoli slast okamžiku, nýbrž trvalou radostnou náladu životní (*chará*).

Záporně jako zproštění strasti a zármutku chápal cíl života **Hegesias** (kolem 300 př. Kr.) a doporučoval lhostejnost k vrtochům osudu, ba i smrt, ježto nás zbavuje péče o slast. Jeho výmluvnost dovedla pryč v Alexandrii přimět tolik posluchačů k sebevraždě — proto zván Peisithanatos, přemlouvající k smrti, — že král Ptolemaios I. Soter zakázal jeho přednášky.

Kladný pocit slasti zdůrazňoval opět **Annikeris**, jenž však místo, hédonického egoismu doporučoval již více epikurovsky sympatické slastné city jako vděčnost, přátelství, úctu k rodičům a lásku k vlasti.

Do širšího okruhu školy bývá počítán také **Euhemeros** (kolem 300), který ve svém zeměpisném románu *Hierá anagrafé* (Svaté písmo) rozvíjí názor, že bozi a hrdinové řeckého mythu jsou vlastně vládcové dřívějška, kteří ve své státnické moudrosti nařídili kult své osoby. Euhemerismus takto první vykládá vznik náboženství z ctění předků.

Byly tedy tyto menší školy sokratovské jen z části opravdu sokratovské, často majíce blíže k sofistům a také stojíce v odporu proti vlastním dědicům sokratovského myšlení, proti Platonovi a Aristotelovi. Vedly spíše k určitému způsobu a slohu životnímu, pozměňujícímu tradiční morálku řeckou a byly základem dvou významných mravních soustav doby helénistické.